

BIBLIOTEKARZ PODLASKI
1/2024 (LXII)
<https://doi.org/10.36770/bp.880>
ISSN 1640-7806 (print) ISSN 2544-8900 (online)
www.bibliotekarzpodlaski.pl

Venesa Nacheva*

Uniwersytet Sofijski im. Świętego Klemensa z Ochrydy, Bułgaria /
/ Sofia University „St. Kliment Ohridski”, Bulgaria

ORCID: 0000-0001-7549-965X

„Grupa B”. Współpraca polsko-bułgarska podczas drugiej wojny światowej¹

“Group B”. Polish-Bulgarian Cooperation During World War II

Abstract: The article by Venesa Nacheva discusses Polish-Bulgarian cooperation during World War II, specifically focusing on the activities of Group B, which was part of Bulgarian section within the Polish resistance movement in World War II. The author recounts the history of the Polish diaspora in Bulgaria, starting from the pre-war period when Poles were actively involved in Bulgarian social life. After the Nazi invasion of Poland, the diplomatic missions of Bulgaria in Warsaw became key participants in the resistance movement in Poland, and Group B was established as a response to the Nazi occupation. The article examines the relationship between the Polish Embassy in Sofia and the diplomatic missions of Bulgaria in Warsaw, describing their joint activities and challenges faced in their fight against the Nazis. Nacheva emphasizes the importance of international solidarity in the struggle against tyranny and the role of Bulgarian diplomats in Warsaw in the resistance, highlighting the difficulties they had to face amid persecution. The author concludes the article by pointing out the significant impact that Group B had

* Venesa Nacheva – mgr filologii słowiańskiej, doktorantka na Uniwersytecie Sofijskim im. Św. Klemensa z Ochrydy na kierunku literatury polskiej; autorka m.in. artykułu *Hitler w sukience czy o spektaklu Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej „Baba Dziwo. Tragicomedia w trzech aktach” z 1938 r.* (2023).

¹ Artykuł powstał w ramach projektu: „Świat wczorajszy”, *widziany przez katastrofę z roku 1939 (Pocucie zagrożonej Europy w kulturze i literaturze Bułgarii, Ukrainy, Polski i Czechosłowacji)*, nr KPI-06-H60/2, 16.11.2021, finansowanego ze środków Funduszu Ministerstwa Edukacji i Nauki Bułgarii.

Venesa Nacheva, „Grupa B”. *Współpraca polsko-bułgarska podczas drugiej wojny światowej*

on subsequent Polish-Bulgarian relations and on shaping the historical memory of both nations.

Keywords: diplomatic relations, “Group B”, Polish-Bulgarian cooperation, World War II.

Stosunki polsko-bułgarskie w okresie Międzywojnia

Przegląd chronologiczny dziejów Bułgarii i Polski ujawnia okresy zbliżania i okresy oddalania się dwóch państw słowiańskich. Ale nawet gdy broniły one zupełnie przeciwne stanowiska, wydaje się, że udało im się z powodzeniem utrzymywać ze sobą ciepłe stosunki. Niektórzy badacze datują początek ich związku już na XV wiek, biorąc pod uwagę bitwę pod Warną przeciwko Imperium Osmańskiemu w 1444 roku, nazwaną „Bitwą Narodów”, w której zginął król Władysław III Jagiełło, zwany Warneńczykiem, heroicznie broniąc wartości chrześcijańskich i ogólnoeuropejskich.

Oba kraje łączy również to, że w różnych okresach traciły swoją niepodległość państwową. W XIX wieku, po ostatecznym rozbiórce Polski i klęsce kolejnych powstań narodowowyzwoleńczych, wielu polskich emigrantów znalazło schronienie na ziemiach bułgarskich, będących wówczas jeszcze częścią Imperium Osmańskiego, i „udzieliło znacznej pomocy w organizowaniu pomocy medycznej, budowie dróg i mostów, telegrafów i kolei, eksploracji zasobów naturalnych, sporządzaniu map geograficznych i wiele innych”².

Choć koniec I wojny światowej był dla Bułgarii katastrofalny, przywrócił on niepodległość Polsce. Bułgaria stała się jednym z pierwszych krajów, które oficjalnie uznały II Rzeczpospolitą Polską i nawiązały z nią stosunki dyplomatyczne. Te oficjalne stosunki między dwoma krajami słowiańskimi zostały bardzo szybko sformalizowane ze względu na istniejące od lat kontakty, a także ze względu na ogromne znaczenie trwałości tych kontaktów nawet podczas I wojny światowej. Było to możliwe dzięki działającemu w Bułgarii Biuru Prasowego Departamentu Wojskowego Naczelnego Komitetu Narodowego, podległemu Polskiemu Komitetowi Narodowemu. Od 1915 roku kierował nim krakowski sławista dr Tadeusz Stanisław Grabowski, który po wojnie został pierwszym oficjalnym polskim dyplomatą (1918–1925) niepodległej Polski w Bułgarii.

Aktywność Polski w dziele odzyskania niepodległości była przyczyną powstania – jak przekonują badacze – „szeregu misji w krajach centralnych mocarstw,

² Д. Атанасова, Н. Казански, П. Първанов, *Полски културни и духовни сияния в България 1850–1944 г.*, [w:] „Известия на Института за исторически изследвания” 2015, том XXXII, s. 269.

Venesa Nacheva, „Grupa B”. *Współpraca polsko-bułgarska podczas drugiej wojny światowej*

jak również w krajach neutralnych. Możliwe, że nie zakładano, że w ten sposób powstają podwaliny przyszłych polskich placówek dyplomatycznych. W Bułgarii Polacy znajdują najkorzystniejsze warunki do takiej działalności na Bałkanach”³.

Włączenie Bułgarii do wojny pozwoliło Grabowskiemu poprzez działalność Biura Prasowego Departamentu Wojskowego Naczelnego Komitetu Narodowego w Bułgarii podjąć szereg inicjatyw mających na celu popularyzację kultury i historii Polski oraz przybliżenie polskiej kwestii narodowej w Bułgarii. W tym celu przez trzy lata Grabowski wraz z członkami bułgarskiej inteligencji (profesorem literatury polskiej Bojanem Penewem i jego żoną, bułgarską pisarką i tłumaczką Dorą Gabą) wydali około 50 numerów czasopisma „Przegląd Polsko-Bułgarski” (1919–1925, następnie z przerwami do roku 1935) za pośrednictwem którego udostępniali Bułgarom wybitne teksty literatury polskiej. Ale być może najważniejszym zadaniem, jakie wykonał Grabowski, było przeprowadzenie wśród Bułgarów ankiety (1915–1916) dotyczącej stosunku do polskiej kwestii narodowej, nazwanej przez niego „jednym z najważniejszych przykładów solidarności Słowian z losem innego narodu słowiańskiego w historii najnowszej”⁴. Grabowski nie miał łatwego zadania, ponieważ ankietę zainicjował w czasach trudnych dla Bułgarii (wojna, zmiana władzy), paradoksalnie jednak „okoliczności te stanowiły ułatwienie w kształtowaniu międzynarodowej opinii społecznej przychylniej patrzącej na walkę Polaków o wolność, niezależność i własne, suwerenne państwo, po prawie 123 latach nieobecności Polski na mapie Europy”⁵.

Sama ankieta zawierała kilka pytań na temat wkładu literatury polskiej w rozwój kultury europejskiej. Najważniejsze pytanie dotyczyło opinii Bułgarów na temat niezależnego bytu prawnego i państwowego Polski:

- 1) Czy naród polski ma prawo do samodzielnego, prawnopństwowego, narodowego bytu?
- 2) Czy utworzenie państwa polskiego leży w interesie mocarstw centralnych i całej Europy? – Czy może się ono przyczynić do zapewnienia trwałego pokoju w Europie?

³ W. Stępnia, *България в дейността на полската дипломация в периода 1918–1926 г.*, прев. Станка Бонова, „Известия на Института за исторически изследвания” 2020, том XXXV, с. 59.

⁴ A. Popowa, *Bułgarska misja Tadeusza S. Grabowskiego, wysłannika odradzającej się Polski i dwujęzyczne wydanie „Ankiety bułgarskiej w sprawie polskiej” (1915–1916)*, „Postscriptum Polonistyczne” 2013, nr 2, s. 87.

⁵ Tamże, s. 88.

Venesa Nacheva, „Grupa B”. *Współpraca polsko-bułgarska podczas drugiej wojny światowej*

3) Czy dzieje kultury polskiej przynoszą dostateczne argumenty, że w razie zdobycia wolności naród ten będzie mógł z pożytkiem współpracować w dziele europejskiej kultury i cywilizacji?

4) Czy obrana przez Polaków droga jest dobra, względnie: jakim winna ulec zmianom?

5) Jaki jest najkorzystniejszy sposób rozwiązania kwestii polskiej?

6) Jaka powinna być polityka zainteresowanych w sprawie polskiej mocarstw w odniesieniu do zadań Polaków? – Jakie powinno być dalsze zachowanie się Polaków względem państw sąsiednich?⁶

Choć wszyscy byli pozytywnie nastawieni do sprawy polskiej, wśród inteligencji bułgarskiej pojawiły się grupy, które odmiennie względem większości postrzegały formę rządów niepodległościowych:

[...] tylko prof. Bojan Penew i socjalista Janko Sakazow są zwolennikami pełnej niepodległości Polski, reszta opowiada się za różnymi formami współistnienia z państwami centralnymi. Z drugiej strony, odpowiadając na pozostałe pytania, większość uczestników ankiety wyraziła przekonanie, że utworzenie suwerennego państwa polskiego miałoby stabilizujący wpływ na sytuację w świecie słowiańskim, a nawet w całej Europie, i, odnosząc się do historii powszechnej, implikuje znaczące zbliżenie polityczne i kulturowe między Bułgarią a Polską⁷.

Ankieta nie cieszyła się popularnością. Wzięło w niej udział bardzo mało osób, głównie inteligencja. Zabrakło odpowiedzi od tych polityków, których zdanie liczyło się dla Polski najbardziej.

Jak wspomniano, Bułgaria i Polska przeżyły koniec I wojny światowej w odmienny sposób i choć „Warszawa dążyła do umocnienia systemu wersalskiego, Sofia zaś do jego rewizji, to jednak oba nasze państwa łączą się usilne dążenie do uzyskania gwarancji bezpieczeństwa i pokoju”⁸.

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę Grabowski został ambasadorem RP w Bułgarii. Najważniejszym celem jego oficjalnej misji było zbudowanie mostu

6 T.S. Grabowski, *Ankieta bułgarska w sprawie polskiej (1915–1916)*, Piotrków 1917, s. 46.

7 J. Rubaha, *Информационно-пропагандната дейност на Бюрото по печата към Върховния национален комитет в София (1915–1918)*, прев. Кристиан Янев, „Известия на Института за исторически изследвания” 2020, том XXXV, s. 28–29.

8 E. Znamierowska-Rakk, *Cztery dekady działalności Polsko-Bułgarskiej komisji historycznej*, „Известия на института за исторически изследвания” 2015, т. XXXII, ред. Илия Тодев и др., s. 25–26.

Venesa Nacheva, „Grupa B”. *Współpraca polsko-bułgarska podczas drugiej wojny światowej*

między Bułgarią a Rumunią, ponieważ zachowanie dobrych relacji polsko-rumuńskich odgrywały w polskiej polityce na Bałkanach rolę nadrzędną. „Pozycja Bułgarii siłą rzeczy musiała być podporządkowana stosunkom II Rzeczypospolitej z sojuszniczą Rumunią i Królestwem SHS”⁹.

W działalności dyplomatycznej w Bułgarii drugiego ambasadora II Rzeczypospolitej Władysława Baranowskiego (1925–1930) można wyraźnie dostrzec dwa priorytety. Były nimi „z jednej strony wypracowanie sposobów rozwoju stosunków gospodarczych między Polską a Bułgarią, a z drugiej – wymiana kulturalna”¹⁰. Najważniejszym celem polskich misji w Bułgarii tego okresu pozostało budowanie pomostu między Bułgarią a Rumunią. W okresie międzywojennym Polska podpisała z Bułgarią szereg umów, które znacznie pogłębiły łączące oba kraje związki.

Stosunki polsko-bułgarskie w latach 20. XX wieku to temat szeroko przeanalizowany zarówno przez stronę bułgarską, jak i polską. Do grona wyróżniających się badaczy tego okresu zaliczani są Eczka Damianova, Elżbieta Znamierowska-Rakk, Jaroslav Rubaha i inni. Okres ten jest przedmiotem badań zarówno polskich, jak i bułgarskich historyków, co nie zaskakuje, gdyż polityka polska w Bułgarii jest częścią polskiej polityki na Bałkanach.

II światowa wojna. Adam Tarnowski i działalność „Grupy B”

Trzeci ambasador Republiki Polskiej w Bułgarii (1930–1941) Adam Tarnowski był ważną postacią dla działań polskiej dyplomacji za granicą w czasie II wojny światowej i odegrał kluczową rolę w działalności bułgarskiej „Grupy B”, która współpracowała z Polską podczas tegoż konfliktu. Na początku misji Tarnowskiemu szybko udało się nawiązać kontakty z ludźmi z różnych środowisk w Bułgarii i zyskać ich sympatię. Kontynuował temat budowy pomostu z Rumunią oraz poprawy powiązań komunikacyjnych i handlowych Polski z tym obszarem Europy.

Po wybuchu II wojny światowej rząd bułgarski początkowo zadeklarował neutralność, co pozwoliło ambasadorowi Tarnowskiemu kontynuować misję jeszcze przez kilka lat (do 1941 roku) i dzięki temu było możliwe zorganizowanie i przeprowadzenie szeregu akcji ratunkowych przez Tarnowskiego i wspomnianą już bułgarską „Grupę B” działającą w Polsce w czasie wojny. Współpraca ta stała

⁹ E. Znamierowska-Rakk, *Polska – Bułgaria po I wojnie światowej (1918–1921)*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 1999, t. XXXIV, s. 25.

¹⁰ П. Мангачев, В. Анчев, *Посолството на Полша в София в периода 1919–1941*, София 2019, s. 56.

Venesa Nacheva, „Grupa B”. *Współpraca polsko-bułgarska podczas drugiej wojny światowej*

się jedną z najważniejszych w historii dyplomatycznej obu krajów słowiańskich, gdyż to właśnie ambasada w Sofii po wrześniu 1939 roku została „ważnym ośrodkiem niesienia pomocy przybywającym z Polski uchodźcom i żołnierzom, organizującym kontakty z okupowanym krajem”¹¹ i to właśnie ta placówka dyplomatyczna „jako jedna z pierwszych przekazała międzynarodowej opinii publicznej informacje o zbrodniach hitlerowskich w Polsce”¹². Najważniejszym celem Rządu Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie w czasie wojny było zdobywanie informacji z okupowanej Polski i w tym celu ambasador Tarnowski kontaktował się z bułgarskimi dyplomatami z przedstawicielstwa bułgarskiego w Polsce, proponując im współpracę z polskimi władzami na uchodźstwie poprzez dostarczenie informacji bezpośrednio z okupowanego kraju. Tak rozpoczęła się działalność „Grupy B”, która w latach 1939–1944 uratowała „licznych uczestników polskiego ruchu oporu, wśród nich wybitnych intelektualistów, 200 polskich oficerów i 70 pilotów, którzy później wstąpili do brytyjskich sił zbrojnych”¹³.

Wspomniani bułgarscy dyplomaci podejmują niebezpieczne działania, aby pomóc Polakom. Do historii przeszli oni pod pseudonimem „Grupa B”. Dymitr Ikonow, Trifon Puchlew, Krum Cokow, Bojan Abadžijew, organizatorzy grupy, pomagali polskiej misji w Sofii przekazywać informacje o niemieckich zbrodniach w Polsce, dzięki czemu dowiaduje się o tym cały świat. Działalność Grupy nie ogranicza się tylko do przekazywania informacji, ale jest wielopłaszczyznowa, gdyż:

Polegała ona na przewożeniu przez granicę korespondencji od posta Adama Tarnowskiego do wybranych adresatów w okupowanym kraju, środków pieniężnych znacznej wartości w złotych polskich i walucie obcej oraz materiałów dokumentujących hitlerowskie zbrodnie w Polsce. Według świadectwa Ikonowa, w latach 1939–1940 w czasie podróży kuryerskich dyplomaci ci przewieźli w swoim bagażu 3,5 mln zł i ok. 3000 listów. Dystrybucją korespondencji w Warszawie zajmował się Ikonow, który dzięki pomocy zaufanych współpracowników dostarczał listy korespondentom Tarnowskiego¹⁴.

¹¹ E. Chimiak, „Adam Tarnowski – nasz poseł w Sofii”. *Przyczynek do dziejów współpracy polsko-bułgarskiej w latach 1939–1941*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2014, nr 2, s. 227.

¹² Tamże, s. 227.

¹³ П. Мангачев, В. Анчев, *Подвигът на „Група Б” (булгарското участие)*, София 2012, с. 51.

¹⁴ E. Chimiak, „Adam Tarnowski – nasz poseł w Sofii”. *Przyczynek do dziejów współpracy polsko-bułgarskiej w latach 1939–1941*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2014, nr 2, s. 232.

Venesa Nacheva, „Grupa B”. *Współpraca polsko-bułgarska podczas drugiej wojny światowej*

Dzięki „Grupie B” dotarły do Europy trzy albumy „zawierające ponad 300 fotografii ilustrujących barbarzyństwo faszystów niemieckich na ziemiach polskich”¹⁵, a także liczne dokumenty, które były jednymi z pierwszych, dzięki którym świat dowiedział się o nazistowskim terrorze wobec narodu polskiego. W momencie wybuchu wojny Bułgaria jako kraj neutralny starała się z daleka udzielać pomocy, na przykład aresztowanym przez hitlerowców ponad stu profesorom i nauczycielom z Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Polacy uciekający przed okropnościami wojny byli wspierani także w samej Bułgarii, gdzie „mieszkający w Bułgarii Zdzisław, Władysław i Borysław Zembrzowski zorganizowali przerzut obywateli polskich, w tym wielu oficerów, przez Sofię do Turcji, a stamtąd na Zachód”¹⁶.

Szukając różnych opcji, jak być najbardziej użytecznymi w napiętej sytuacji militarnej, bułgarska „Grupa B”, a zwłaszcza Trifon Puchlew, zaczęła tworzyć fałszywe świadectwa pracy dla Polaków do bułgarskiej delegacji, próbując w ten sposób chronić ich przed niemieckimi władzami.

Być może jednym z najważniejszych osiągnięć „Grupy B” była pomoc przy wyjeździe ówczesnego byłego premiera Wincentego Witosa z terenu Polski. Na początku wojny został on aresztowany przez nazistów i osadzony w więzieniu, gdzie wielokrotnie namawiano go do współpracy, ale stanowczo odmawiał. Na początku 1940 roku Ambasador Adam Tarnowski wyznaczył „Grupie B” trudne zadanie wywiezienia Witosa z Polski. Tym razem zadanie nie powiodło się, ponieważ stan zdrowia Witosa się pogorszył, a to wiązało się z dodatkowym nadzorem ze strony nazistowskich władz. Choć nie udało im się wówczas wydobyć byłego premiera, „Grupa B” przygotowała plan jego ucieczki, dostarczając fikcyjne dokumenty, a nawet fałszywą wizę, z którą przedstawiłby się jako bułgarski ogrodnik. To kolejny dowód na to, że „Grupa B” była gotowa do niebezpiecznych działań na korzyść Polski.

Jednak po włączeniu Bułgarii do II wojny światowej w marcu 1941 roku władze niemieckie zobowiązały kraj do wydalenia z jego terytorium polskich dyplomatów. W ten sposób polsko-bułgarskie stosunki dyplomatyczne zostają przerwane na długi czas.

¹⁵ Е. Дамянова, *България и Полша 1918–1941*, София 1982, с. 285.

¹⁶ Д. Динева, *Развитието на дипломатическите отношения между България и Полша*, „Известия на Института за исторически изследвания” 2020, том XXXV, с. 13.

Venesa Nacheva, „Grupa B”. *Współpraca polsko-bułgarska podczas drugiej wojny światowej*

Działalność „Grupy B” jest mało znana w Bułgarii. Jediną obszerną pracą na ten temat jest książka *Wyczyn „Grupy-B”* Petka Mangaczewa oraz Wiktora Anczewa. Autorzy przebadali akta trzech bułgarskich aktywistów, Dymitra Ikonomowa, Kruma Cokowa, Trifona Puchlewa, stworzone podczas ich obserwacji przez Komitet Bezpieczeństwa Państwa. W związku z małą ilością danych o działalności „Grupy B”, niniejszy artykuł stara się, badając wspomnienia Dymitra Ikonomowa, prezentować jej znaczenie nie tylko dla stosunków polsko-bułgarskich, ale także w ogólnoludzkim wymiarze jako żywy przykład wypełniania ludzkiego obowiązku niesienia pomocy innym, nawet z narażeniem własnego życia. Niestety, wspomnienia zostały opublikowane tylko w trzech artykułach wydawanych w 1972 roku w czasopiśmie „Pogled”.

W 1938 roku Dymitr Ikonomow został członkiem poselstwa bułgarskiego w Warszawie jako sekretarz radcy handlowego. Po wybuchu II wojny światowej współpracował z Rządem Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie. Wraz ze swoimi kolegami Krumem Cokowem i Trifonem Puchlewem przeprowadził, jak już opisano, wiele działań na rzecz pomocy Polakom. Został aresztowany przez gestapo i osadzony w więzieniu. Następnie był żołnierzem w Grecji, a w 1944 roku wrócił do Bułgarii i zaangażował się w życie polityczne. Po powrocie do kraju był przez wiele lat obserwowany przez służby specjalne.

W swoich wspomnieniach Ikonomow opowiada z perspektywy pierwszoosobowej, w bardzo emocjonalnym tonie o horrorze wojny z jej najgorętszego miejsca. To opowieść jednego cudzoziemca o całej grupie cudzoziemców, którzy byli gotowi poświęcić swoje życie w imię ratowania innych. Ikonomow tworzy narrację o ludzkości w czasie największych prób historycznych.

Swoje wspomnienia rozpoczyna opisem boleśnie przeżywanej Wigilii Bożego Narodzenia, którą Polska obchodzi, a także jak również opisem warszawiaków, którzy witają święto ze łzami w oczach, wspominając tych, którzy „zginęli, [...] którzy przebywali w więzieniach, obozach koncentracyjnych lub są daleko za granicą”¹⁷. Ale mimo ogromnego cierpienia, jakim poddawani są Polacy, zachowują w sobie człowieczeństwo. Ikonomow wspomina sytuację, podczas której sąsiad zapraszał go do spędzenia Wigilii z nim i jego rodziną, gdyż przestrzegał on polskiej tradycji, że nikt nie powinien obchodzić tego święta sam. Piękno święta i horror wojny, dwa przeciwieństwa, współistnieją w dziwny sposób czasie, w którym:

¹⁷ Д. Икономов, *В окупирана Варшава действаше Група „Б”*, „Поглед” 1972, nr 11, s. 10.

Venesa Nacheva, „Grupa B”. *Współpraca polsko-bułgarska podczas drugiej wojny światowej*

[...] z dziesięciu zebranych osób usłyszałem kilka kolęd i wiele opowieści, które sprawiły, że przeszły mnie ciarki. [...] Opowiadali o Żydach zabitych za to, że nie nosili wstążki z gwiazdą żydowską na lewym ramieniu, chodzili po chodnikach lub wsiadali do tramwajów, przypominali rozkaz, że za każdego obywatela znanego z radiem lub bronią grozi kara śmierci. Za poruszanie się po mieście po godzinie policyjnej (17.00) – śmierć. Za udzielenie azylu uciekającemu jeńcowi – śmierć¹⁸.

Szczegółowe wydarzenia licznych krwawych mordów we wspomnieniach Ikonomowa przeplatają się ze wspomnieniami wielu chwil wdzięczności dziesiątek uratowanych osób. Siła przywiązania do ojczyzny wysuwana jest także w opisanym incydencie zabójstwa rodowitego Niemca, który nie chciał być utożsamiany z Niemcami i zginął z rąk faszystów ze słowami „ja jestem Polakiem”¹⁹.

Momentem o znaczeniu historycznym jest znajomość Ikonomowa z fotografem Fikusem, którego fotografie są pierwszym dowodem nazistowskich okrucieństw wobec narodu polskiego, opisanych we wspomnieniach. Ikonomow poprzez szczegółowy opis materiału fotograficznego zdaje się szukać okazji, nawet kilkadziesiąt lat później, do ukazania horroru wojny. Na zdjęciach widzi on „11 osób powieszonych w Łodzi, dalej – kobietę z zasłoniętymi oczami prowadzoną na rozstrzelanie, jeszcze dalej – zniszczone budynki użyteczności publicznej, pomniki historii itp.”²⁰. Ciekawym akcentem podkreślającym wagę misji „Grupy B” jest opis momentu, w którym Ikonomow rezygnuje z osobistego aparatu, aby Fikus mógł dalej robić zdjęcia, ponieważ aparat Fikusa został skonfiskowany przez nazistów – „[p]owiedział mi, że jest gotowy zrobić więcej, ale Niemcy zabrali mu aparat. Potem dałem mu swój aparat Retina II i zrobił nim około 70 zdjęć”²¹. To nieoczekiwane uznanie dodatkowo pokazuje konsekwencje działań „Grupy B”, dzięki którym te zdjęcia zostały następnie pokazane światu i stały się jednymi z pierwszych dowodów terroru w Polsce.

Wspomnienia szczegółowo opisują również niebezpieczeństwo, jakie groziło grupie z powodu tego, że wydawali dokumenty Polakom i Żydom, że byli

¹⁸ Tamże, s. 10.

¹⁹ Tamże, s. 10.

²⁰ Tamże, s. 10.

²¹ Tamże, s. 10.

Venesa Nacheva, „Grupa B”. *Współpraca polsko-bułgarska podczas drugiej wojny światowej*

w służbie doradztwa handlowego, ale „nie było innego wyjścia”²², ponieważ „[w] więzieniu, które na nas czekało, było to i tak mniej niż śmierć dla Polaków, z którymi hitlerowcy nie świętowali”²³.

Wspomina się także o spotkaniach Dymitra Ikonomowa z ambasadorem Adamem Tarnowskim, na które Ikonomow potajemnie przybył do Bułgarii, aby przekazać informacje, a także i zdjęcia zrobione przez Fikusa:

Dałem mu adresy i listy osób, którymi się interesował, dałem mu też wyżej wymienione zdjęcia i opowiedziałem mu o sytuacji w Warszawie. Był zajęty robieniem notatek. Dziękując za to, co zrobiliśmy, podkreślał, że umożliwiamy nawiązanie jednych z pierwszych kontaktów z Polską²⁴.

„Grupa B” dostarcza trzy paczki ze zdjęciami różnych ambasad Polski w krajach – Rumunii i Budapeszcie. Następnie z Paryża pokazali Ikonomowowi książkę, ilustrowaną w dużej części tymi właśnie fotografiami. Nosiła tytuł: *Okrucieństwa niemieckie w Polsce*.

Sekretna misja usunięcia byłego premiera z Polski, która jednak, jak wspomniano, zakończyła się fiaskiem, nie została pominięta we wspomnieniach.

Artykuły Ikonomowa dostarczają również cennych informacji o współpracy osób, które do tej pory nie były brane pod uwagę w ramach działalności:

Utworzyły się trzy grupy kolaborantów nie mających ze sobą kontaktu: 1) Trifon Puchlew, jego żona Zofia Smochowska, tragarz poselstwa Paweł Makarski i woźnica Eugeniusz Pekarski; 2) Zygmunt Czerwiński i jego narzeczona Irena Kubisz oraz 3) grupa Sabiny Graczykowskiej²⁵.

Wspomnienia ujawniają również znane fakty, takie jak rozdawanie fałszywych dokumentów współpracownikom Grupy w celu ich ochrony. Ikonomow wskazuje na rosnącą wśród członków „Grupy B” świadomości tego, że ich działania przybierają „coraz szerszy wymiar”, a także poczucie nadchodzącej „porażki”²⁶:

²² Д. Икономов, *В окупирана Варшава действаше Група „Б”*, „Поглед” 1972, nr 12, s. 10.

²³ Tamże, s. 10.

²⁴ Д. Икономов, *В окупирана Варшава действаше Група „Б”*, „Поглед” 1972, nr 11, s. 10.

²⁵ Tamże, s. 10.

²⁶ Tamże, s. 10.

Venesa Nacheva, „Grupa B”. *Współpraca polsko-bułgarska podczas drugiej wojny światowej*

Szczególnie ryzykowny był transfer pieniędzy i listów z Sofii i Bukaresztu przez Berlin do Warszawy. Nasze paszporty i niemieckie wize dyplomatyczne tylko trochę nas chroniły. Duże, ciężkie i liczne walizki nie mogły nie zrobić wrażenia na władzach hitlerowskich²⁷.

Mimo realnego zagrożenia dla członków grup „Grupy B”, nadal pomagali Polakom z pełną świadomością możliwych, a nawet nieuniknionych konsekwencji.

W swoich wspomnieniach Ikonomow szczegółowo opisuje ryzykowną akcję, podczas której cudem uniknął złapania przez nazistów, niosąc walizki z listami, dokumentami i pieniędzmi. Wspomnienie to jest kolejnym świadectwem świadomości niebezpieczeństwa, jakie groziło każdemu, kto odważył się uczestniczyć w działaniach przeciwko nazistowskim Niemcom. Mimo tego uczestnicy bułgarskiej „Grupy B” nadal pomagali Polakom w jednym z najtrudniejszych okresów, nie tylko w historii Polski, ale i historii świata.

Zniszczenia, które Ikonomow opisuje, dostrzegalne były wszędzie. Poczucie ucisku przybierało kolosalne rozmiary: „[cała – przyp. V. N.] Warszawa, cała Polska została rozdarta przez rozwijający się terror hitlerowski. Dystrybucja mas, masy, masowa izolacja ludzi”²⁸.

Na tle wszystkiego, co do tej pory zostało opisane, czytelnik wspomnień Ikonomowa zaczyna wątpić, czy w tej upiornej przestrzeni wypełnionej terrorem i śmiercią zostało coś ludzkiego. Odpowiedzi na to pytanie dostarczają opisy heroicznej działalności bułgarskiej „Grupy B”. Według wspomnień Dymitra Ikonomowa tylko w latach 1939–1940 podczas podróży kurierskich dyplomaci przewieźli w swoich bagażach ponad trzysta tysięcy złotych i około trzech tysięcy listów. „Grupa B” działa do 1944 roku.

Stosunki polsko-bułgarskie mają długą historię, która trwa do dziś. W różnych okresach historycznych, niezależnie od sytuacji politycznej w obu krajach, narody te zawsze pozostawały i pozostają sobie bliskie. Omawiane stosunki dyplomatyczne są normalnym rozwinięciem silnych wcześniejszych relacji między dwoma krajami, a wspomnienia Dymitra Ikonomowa, jednego z członków „Grupy B”, są osobistym spojrzeniem na jedną z największych katastrof w historii ludzkości. Są one nie tylko cennym źródłem informacji o heroicznej działalności bułgarskiej „Grupy B”, ale także zapisem osobistych doświadczeń cudzoziemca, który

²⁷ Tamże, s. 10.

²⁸ Tamże, s. 10.

Venesa Nacheva, „Grupa B”. *Współpraca polsko-bułgarska podczas drugiej wojny światowej*

wraz z grupą podobnie myślących ludzi, był gotów narazić własne życie w imię ratowania innych, bez względu na ich rasę, pochodzenie etniczne, przynależność polityczną itd. Wyczyn bułgarskiej „Grupy B” w Polsce podczas II wojny światowej zasługuje na miejsce w światowej historii, ponieważ jest cennym przykładem niezwyklego człowieczeństwa i empatii w czasach globalnego kryzysu.

Bibliografia

- Atanasova D., Kazanski N., Parvanov P., *Polski kulturni i duhovni siyaniya v Balgariya 1850–1944 g.*, „Izvestiya na Instituta za istoricheski izsledvaniya” 2015, t. 32, Sofiya.
- Chimiak Ł., „Adam Tarnowski – nasz poseł w Sofii”. *Przyczynek do dziejów współpracy polsko-bułgarskiej w latach 1939–1941*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2014, nr 2.
- Damyanova E., *Balgariya i Polsha 1918–1941*, Sofiya 1982.
- Dineva D., *Razvitiето na diplomaticheskite otnosheniya mezhdu Balgariya i Polsha*, [w:] „Izvestiya na Instituta za istoricheski izsledvaniya” 2020, t. 35, Sofiya.
- Grabowski T.S., *Ankieta bułgarska w sprawie polskiej (1915–1916)*, Piotrków 1917.
- Ikonomov D., *V okupirana Varshava deystvashe Grupa „B”*, „Pogled” 1972, nr 11.
- Ikonomov D., *V okupirana Varshava deystvashe Grupa „B”*, „Pogled” 1972, nr 12.
- Mangachev P., Anchev V., *Podvigat na „Grupa B” (balgarskoto uchastie)*, Sofiya 2012.
- Mangachev P., Anchev V., *Posolstvoto na Polsha v Sofiya v perioda 1919–1941*, Sofiya 2019.
- Popowa A., *Bułgarska misja Tadeusza S. Grabowskiego, wystannika odradzającej się Polski i dwujęzyczne wydanie „Ankiety bułgarskiej w sprawie polskiej” (1915–1916)*, „Postscriptum Polonistyczne” 2013, nr 2.
- Rubaha J., *Informatsionno-propagandnata deynost na Byuroto po pechata kam Varhovniya natsionalen komitet v Sofiya (1915–1918)*, prev. Kristiyan Yanev, „Izvestiya na Instituta za istoricheski izsledvaniya” 2020, t. 35, Sofiya.
- Stępnik W., *Balgariya v deynostta na polskata diplomatsiya v perioda 1918–1926 g.*, prev. Stanka Bonova, „Izvestiya na Instituta za istoricheski izsledvaniya” 2020, tom 35, Sofiya.
- Znamierowska-Rakk E., *Cztery dekady działalności Polsko-Bułgarskiej komisji historycznej*, [w:] „Izvestiya na instituta za istoricheski izsledvaniya” 2015, t. 32, Sofiya.
- Znamierowska-Rakk E., *Polska – Bułgaria po I wojnie światowej (1918–1921)*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 1999, t. 34, Sofiya.